

Danijel Jurković, mag. hist. et mag. comm.
Sveučilište u Zagrebu – Hrvatski studiji
Borongajska cesta 83d
Zagreb – 10 000
djurkovic@hrstud.hr

KORIŠTENJE JUGOSLAVENSKOGA REPRESIVNOGA APARATA NA AKTERE BUNE 1950.

UVOD

Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) završetkom Drugoga svjetskog rata obnovila je i preuzela vlast na području jugoslavenske države. Uz međunarodno priznanje nove Jugoslavije jedan od glavnih mehanizama preuzimanja vlasti bilo je formiranje koncepta „narodne demokratije“, koja je trebala poslužiti kao „prelazna forma ka socijalističkoj državi“.¹ KPJ je zamagljivala svoju vlast imenom Narodne fronte, sve do prvoga poslijeratnoga kongresa, održanoga u srpnju 1948. godine.² Narodna fronta, kao monolitna politička organizacija, trebala je poslužiti kao privremeno političko-propagadno rješenje koje će „demokratizirati“ politički život. Ona je u biti iskorištena da pripremi „privođenje masa socijalizmu“, a ujedno obmane „međunarodnu zajednicu“.³ Narodna fronta u svojoj definiciji nazvana je “opštenarodnim demokratskim pokretom, pokretom najširih narodnih masa” u kojem će se “okupiti ljudi i organizacije raznih pogleda i shvatanja”, čiji je cilj bila indoktrinacija širokoga spektra stanovništva ideologijom i politikom Partije.⁴ Stvaranjem

---

¹ Katarina SPEHNJAK, *Javnost i propaganda Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952.*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest: Dom i svijet, 2002., 25., 51.

² Dušan BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb: Golden marketing, 1999., 204.-205.

³ K. SPEHNJAK, *Javnost i propaganda*, 51., 60.-61.

⁴ Dušan BILANDŽIĆ, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Glavni procesi*, Zagreb: Školska knjiga, 1978., 110.-111.

zajedničkoga identiteta narodima i narodnostima Jugoslavije⁵ težilo se dvama temeljnim sastavnim elementima – „zajedničkim vrijednostima“ i „povijesnom sjećanju“.⁶ Navedeni čimbenici trebali su nadomjestiti nepostojeću etničku i kulturnu homogenost dodatno produbljenu Drugim svjetskim rata te svrsihodno tome oblikovati i ispuniti partijsku potrebu za političkom podrškom.⁷ Svojom interpretacijom Drugoga svjetskoga rata KPJ/SKJ⁸ pružala je sebi legitimitet vlasti postojećega društvenoga poretka pri čemu su svi oni koji se nisu svrstali uz „našu oslobodilačku stranu“ bili (automatski) proglašeni neprijateljima države.

Uspostavljeni poredak s KPJ na čelu, kao formalnom i stvarnom jedinom vladajućom strankom u državi, funkcionirao je više od četiri desetljeća. Za razumijevanje složenosti Jugoslavije kao tvorevine treba ju sagledavati i razlikovati po određenim razdobljima jer su na snazi bili različite faze razvoja socijalizma na jugoslavenski način i to od 1945. do 1950. godine (do *uvođenja samoupravljanja*), zatim od 1950. do 1966. (privredna reforma i održavanje Četvrtog plenuma CK SKJ, kada završava tzv. „Rankovićeva era“, od 1966. do 1974. godine (period ustavnih amandmana, donošenje Ustava SFRJ, socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih pokrajina, priznavanje Muslimana kao nacije), od 1974. do 1980. (smrt Josipa Broza Tite kao neupitnog vladara) te period od 1980. do 1991. godine. Iako su se događale navedene promjene, politički poredak nikada nije bio doveden u pitanje, izuzev krajem 80-ih godina, kada se „raspadaju“ tri ključne poluge države – smrt Tita, potom raspad SKJ, a zatim naposljetku i posljednjega „štita“ Jugoslavije – Jugoslavenske narodne armije (JNA).

U tom kontekstu, „Cazinska buna“ važna je ne samo kao primjer odnosa KPJ prema političkim protivnicima, nego i kao jasan pokazatelj načina na koji je KPJ, i nakon razlaza sa sovjetskom politikom na vanjsko-političkom planu, nastavila još izrazitije provoditi ekonomske mjere (tzv. agrarnu reformu) započete u razdoblju neposrednog poraća u kojem je ta politika usklađivana sa sovjetskim načelima socijalističkoga napretka.

---

⁵ Pojam (Titove) Jugoslavije se najčešće koristio u neformalnom govoru kod većine stanovništva države. Naime, događaj „Cazinska buna“ zbilo se u vrijeme Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ), kojoj je prethodila Demokratska Federativna Jugoslavija (DFJ), koja je Ustavom 7. travnja 1963. preinačena u Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju (SFRJ). Tada su sve jugoslavenske republike istim Ustavom iz 1963. godine preimenovane u naziv - *Socijalističke Republike*.

⁶ K. SPEHNJAK, *Javnost i propaganda*, 21.-22.

⁷ Isto, 22.

⁸ Na VI. Kongresu, 1952. godine, KPJ je promijenila ime u Savez komunista Jugoslavije (SKJ); u: Pero MORAČA, Dušan BILANDŽIĆ, Stanislav STOJANOVIĆ, *Istorija Saveza komunista Jugoslavije: Kratak pregled*, Rad, Beograd, 1976., 216.

Dvije se stvari nikako nisu smjele dovoditi u pitanje – tekovina revolucije te postupci države i Partije.⁹ Prisutnost i kontrola Uprave državne sigurnosti (UDBA)¹⁰ bila je potpuna u društveno-političkom životu. Cenzurom javnoga života dolazilo se do pristrane slika vlasti, što je određeni broj stanovnika s vremenom prihvaćao kao nešto normalno, jer je istovremeno od toga imao interesa ili se jednostavno nije usuđivao propitivati (sebi proturječne) poteze države. Također, tajnovitost događaja, bilo koje vrste, „dozvoljava nosiocima određene političke opcije(a) da ga u raznim varijacijama upotrijebe kao argumentaciju za potkrepljivanje tvrdnje o ispravnosti vlastite politike, odnosno za stvaranje podloge za određena zaključivanja koja će potvrđivati tu ispravnost“¹¹. Preciznije govoreći, svaki nejasni, prešućivani ili izmanipulirani događaj s vremenom postaje kontroverzan događaj te samim time njime se može utjecati na stanovništvo, a ujedno sebi osiguravati što čvršće pozicije u društvu, dok se istovremeno protivniku negira bilo kakav legitimitet i osporava njegov status.

UPITNOST TERMINA „CAZINSKA BUNA“

U svom teritorijalnom određenju radilo se o jedinstvenom seljačkom ustanku u Cazinskoj krajini i dijelu Korduna. Termin „Cazinska buna 1950.“ uvriježio se u historiografiji zahvaljujući naslovu knjige autorice Vere Kržišnik-Bukić koja je prije gotovo dva desetljeća cjelokupan događaj rekonstruirala, opisala i protumačila. Na prvi pogled spomenuti termin je neprecizan s obzirom na područje koje je obuhvaćeno tim događajem. Naime, bunom je bio zahvaćen veći teritorij Cazinske krajine i manji dio Korduna, a samim

---

⁹ Mirsad D. ABAZOVIĆ, *Državna bezbjednost NR Bosne i Hercegovine i Cazinska buna 1950. – činjenice i kontroverze*, Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, 2009., 9.

¹⁰ Inače hrvatska inačica je Uprava državne sigurnosti, dok je srpska Uprava državne bezbednosti. „Uprava državne bezbjednosti (UDBA) formirana je odmah poslije donošenja Ustava FNRJ 31. januara 1946. godine. Nastala je reorganizacijom Odjeljenja zaštite naroda (OZNA) koja je nastala 13. maja 1944. godine. Organizacija UDBE je zadržala centralizam OZNA, što znači da je ona bila ključni organ Ministarstva unutrašnjih poslova FNRJ. Pripadnici UDBE su bili uniformirani i imali su činove, kao i oficiri JNA, što je trajalo sve do 1. jula 1952. godine. (...) Uprava državne bezbjednosti reorganizirana je poslije Četvrtog plenuma Centralnog komiteta SKJ, održanog na Brionima, 1. jula 1966. godine. (...) Od tada pripadnici Državne bezbjednosti prestaju imati činove, a i ovlaštenja su im u bitnome smanjena“, u: M. D. ABAZOVIĆ, *Državna bezbjednost NR Bosne i Hercegovine*, 31.-32., Nadalje, obavještajna služba – Odjeljenje za zaštitu naroda (OZN)¹⁰ imala je izuzetno važnu ulogu u sukobu s političkim protivnicima u prvim poslijeratnim godinama, a armija i policija bila je zasigurno jedan od tri temeljna represivna stupa. Uz njih, bila je institucija *Javnoga tužioca*, koja je inače bila osnovana u veljači 1945. godine, a imala je svrhu kontrolu na državno-upravno-sudskim aparatom; u: D. BEĆIROVIĆ, „Protukomunističke grupe i organizacije u Bosni i Hercegovini prije izbijanja Cazinske bune (1948.-1950.) – historijski kontekst, aktivnosti, hapšenja i suđenja“, *Bošnjačka pismohrana*, 2011., br. 32.-33., sv. 10 (5), 226.

¹¹ M., D. ABAZOVIĆ, *Državna bezbjednost NR Bosne i Hercegovine*, 3.

time i za stanovništvo Cazinske krajine posljedice su bile obimnije.¹² Termin Cazinska buna 1950. ima smisla, ukoliko se razmotri njen tijek i posljedice, budući da su vođe štaba bili u većini stanovnici cazinskoga kraja, u kasnijem „smirivanju“ pobune ubijeno je najviše civila, na smrt i dugodišnje kazne osuđeno je najviše ljudi s navedenoga prostora, mjera protjerivanja stanovništva zahvatila je jedino Cazinsku krajinu te je potkradena i konfiscirana imovina bila u većini od stanovništva Krajine.¹³ Cijela akcija svodila se na „cazinsko pitanje“, iako su događaji, pored Cazina, paralelno tekli i na području Velike Kladuše u Bosni i Hercegovini te na području Korduna (slunjski sektor), odnosno na teritoriju Hrvatske. Cazin je područje naseljeno s 92% Muslimana, preciznije 33.210 stanovnika. Dogovor oko terminologije samoga događaja bio je pojednostavljen i za historiografiju kasnije, ali i za politički vrh.

Analiza državnih i političkih organa NR/SR Bosne i Hercegovine, tj. djelatnika MUP (UDBA) NR BiH, prema dokumentu koji se nalazi u dosjeu „Cazinski ispad“ glasi: „noću između 5. i 6. maja 1950. godine kulačko-pljačkaški i četničko-ustaški elementi, dignuvši se na *ustanak* protiv narodne vlasti, opljačkali su na srezu¹⁴ Cazin četiri zemljoradničke zadruge (na MNO-u Tržac, Liskovac, Pjanići i Čoralići), dvije prodavaonice slobodne prodaje (na MNO-u Tržac i Pjanići), razoružali stanicu Narodne milicije (NM-e) u Tržcu (brojala tri milicionera na licu mjesta), demolirali osnovnu školu u MNO-u Liskovac (spalili parole, arhivu i slike naših rukovodilaca; na tabli napisali *Živela kraljica Marija*), opljačkali iz žitnog magacina u Čoralićima 2 000 kg kukuruza, provalili u spremište predvojničke obuke na Mjesnom području Mala Kladuša (srez Velika Kladuša) i odnijeli sedam neispravnih pušaka“.¹⁵

Kao što je vidljivo, koristio se prvotno naziv – *ustanak*, a već u drugom arhivskom dokumentu, „Izvještaj za 1950. godinu“ UDB-ine organizacijske jedinice „Referat: Profašističko-terorističke organizacije (nepotpisan dokument, ali je numeriran brojevima 152, 0105 i 908) sadržana je formulacija – „oružana akcija“.¹⁶ U dokumentu se navodi da je „na terenu Bosanske Krajine (kotarevi Cazin i Velika Kladuša) krajem marta ove godine grupa kulačko-četničkih elemenata otpočela s pripremama oružane akcije *ustanka* uz pomoć nekoliko proustaških nastrojenih kulaka. Oni ubrzo pridobivaju za ovu akciju, za *ustanak protiv vlasti, koja vrši teror i otkupom pljačka narod* - kako oni kažu – još čitav niz kulaka.

---

¹² Vesna KRŽIŠNIK-BUKIĆ, „Cazinska buna 1950. kao simbolna koordinata društvenih zbivanja u Cazinskoj krajini u 20. stoljeću“, *Bošnjačka pismohrana*, 2011., br. 32.-33., sv. 10 (5), 242.

¹³ Ahmet ČOVIĆ, *Izmišljeni neprijatelj: Cazinska buna 1950.*, Zenica: Društvo historičara, Grafis, 141.

¹⁴ kotar

¹⁵ M. D. ABAZOVIĆ, *Državna bezbjednost NR Bosne i Hercegovine 107.*, Dokument je „nedatumiran“ i nepotpisan.

¹⁶ Isto, 109.

Na ustaško-pljačkaškim parolama pokrenuli su u noći između 5. i 6. maja pljačkaško ustašku akciju 720 seljaka, od kojih je samo 15 Srba, a ostalo muslimani¹⁷. Proustaški element je stalno istican u pobuni, iako su Hrvati u posve zanemarivom udjelu sudjelovali u pobuni. Ispitivanje pobunjenika imalo je ustaljenu proceduru, gdje ih se izričito pitalo: *Kada ste saznali za pripremanje „neprijateljske akcije“?* Kasnije su u svim navodima koji su se odnosili na Cazinsku krajinu, riječi ustanak, buna ili pobuna bilo prepravljeno u *akcija* ili *neprijateljska akcija* ili *ispad*.¹⁸ Iz navedenoga primjera ocrtava se slika *pravosuđa*, budući da se ispravljalo ono što je sam svjedok izjavio.

„Ustanak“ kao pripisani termin za Bunu nije bio „dobroga kova“ zbog same tvorbe riječi gdje bi značenje bilo shvaćeno da su se pobunjenici ustali(ti) protiv države. Željelo se na taj način pobjeći od termina ustanak¹⁹, ali i od termina buna, jer bi se priznalo postojanje bazišta, a samim time i realnoga povoda za ustajanje i pobunu. Dakle, na taj način bi se, priznalo da su u svojoj osnovi i strukturi država i narodni interesi, odnosno interesi naroda suprotstavljeni.²⁰ Nadalje, „ubrzo nakon ugušivanja Cazinske bune, riječ *narodni ustanak* ili samo *ustanak*, na konferencijama u svim mjesnim narodnim odborima Cazinske krajine, Komunistička partija Jugoslavije je zabranila upotrebljavati. Umjesto toga, ali samo dok je trajala konsolidacija vlasti, moglo se upotrebljavati riječ *buna*, ali i drugi nazivi, kao što su: neprijateljska akcija, neprijateljski ispad, cazinski incident, cazinski ispad, cazinski izgred, itd. Kasnije je bio zabranjen svaki naziv i svako pričanje o cazinskim događajima, uz zatvorsku prijetnju“.²¹

Na inzistiranje Uglješe Danilovića, tadašnjega ministra unutrašnjih poslova NR BiH, službeni i najčešći naziv za događaje 5. svibnja 1950. je - *neprijateljska akcija*.²² Brzozjavom br. 23/81 – bez datuma je naznačeno: „Pukovniku Slobodanu, u saslušanjima koje ste tamo vršili svugdje se govori o ustanku. Treba to ispraviti i stavljati neprijateljska akcija...“) Kasnije se službeni naziv pretvorio u zbirni naziv „ispad“²³. Drugi arhivski dokument sadrži formulaciju „oružana akcija“. To je u biti „Izvještaj za 1950. godinu“ UDB-ine organizacione jedinice „Referat: Profašističko-terorističke organizacije“.²⁴ Nazvati nešto *neprijateljska*

¹⁷ M. D. ABAZOVIĆ, *Državna bezbjednost NR Bosne i Hercegovine*, 109.

¹⁸ Vesna KRŽIŠNIK-BUKIĆ, *Cazinska Buna 1950.*, Sarajevo: Svjetlost, 1991., 285.

¹⁹ „Za razliku od pobune (bune), ustanak je otvorena oružana politička borba antagonističkih entiteta u cilju ostvarivanja ugroženih ekonomskih, opće socijalnih, nacionalnih, vjerskih ili političkih prava i sloboda“; u: M. D. ABAZOVIĆ, *Državna bezbjednost NR Bosne i Hercegovine*, 38.

²⁰ M. D. ABAZOVIĆ, *Državna bezbjednost NR Bosne i Hercegovine*, 110.

²¹ Hase ČORALIĆ, „Cazinski ustanak 1950. – svjedočenje sudionika“, *Bošnjačka pismohrana*, 2011., br. 32.-33., sv. 10 (5), 294.

²² M. D. ABAZOVIĆ, *Državna bezbjednost NR Bosne i Hercegovine*, 27.

²³ M. D. ABAZOVIĆ, *Kadrovski rat za BiH*, Sarajevo: Savez logoraša Bosne i Hercegovine, 1999., 303.

²⁴ Isto, 305.

akcija znači istovremeno prikriti i umanjiti značaj povoda za nezadovoljstvo naroda. Naziv *neprijateljska akcija* automatski se diže na stupanj „alarmantnoga termina“, čime je potrebno neutralizirati akciju. Zbog *kvalitetnoga i uspješnoga odrađivanja posla* organi države i njeni izvršioци bit će pohvaljeni za svoj rad. Oni su na taj način mogli samo pozicionirati svoj status kod nadređenih te afirmirati napredovanje u službi.

Nazvati nešto „neprijateljskom akcijom“ značilo bi umanjiti ili prikriti značaj povoda za nezadovoljstvo naroda, a istovremeno stvoriti efikasno djelovanje „akcije na akciju“, s tim što bi učesnici u „neprijateljskoj akciji“ bili rušitelji države, odnosno s onu stranu zakona, a svaki potez državnih organa bi bio potpuno legitiman i opravdan te bi izvršitelji uspješnim okončavanjem akcije bili dobro nagrađeni.

STATISTIČKI PODACI O STANOVNIŠTVU

Cazinska ili Serhat krajina specifična je bosanskohercegovačka mikroregija koja je bila (i ostala) područje s teritorijalno najgušće koncentriranim stanovništvom u Bosni i Hercegovini.²⁵ Inače Krajina, kraj nečega, proteže se duž lijeve obale rijeke Une, sa centrom – Cazin, na krajnjim točkama je Velika Kladuša, koja je na jednoj strani te Bužim i Vrnograč na suprotnoj strani. U sklopu regije Bihać u sastavu su općine Bihać, Cazin, Velika Kladuša, Bosanski Petrovac, Bosansko Grahovo i Drvar.²⁶ Demografska struktura pred Bunu je itekako značajna što će se pokazati u nastavku rada, a posebno se to odnosi na dvije komponente – vjersku, odnosno nacionalnu pripadnost, te obrazovanje, tj. pismenost ljudi.

Za razumijevanje karaktera Bune važno je naglasiti da je Jugoslavija i dalje ostala izrazito seljačka država te se „preko $\frac{3}{4}$ stanovništva [se] bavi zemljoradnjom i stočarstvom. Poljoprivreda koja uoči rata daje oko 50% nacionalnog dohotka zemlje, u prvim poslijeratnim godinama, ne samo da zadržava već i uvećava svoj relativni udio u ukupnom proizvodu Jugoslavije“.²⁷ Poslije rata, poljoprivredno zemljište je bilo zapušteno ili vrlo slabo obrađivano te je bilo „procijenjeno [je] da je uništeno 56% poljoprivrednog inventara,

---

²⁵ V. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, *Cazinska Buna 1950.*, 19.

²⁶ Mirsad D. ABAZOVIĆ, *Kadrovski rat za BiH*, 177.

²⁷ V. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, *Cazinska Buna 1950.*, 3.

uništeno i oštećeno 20,7% kuća, uništeno 24,2% voćnjaka, broj konja pao za 60%, ovaca za 63,2%, goveda za 55,6%, svinja za 58,7%“.²⁸

Itekako su bitni slijedeći podaci za razumijevanje cjelokupne situacije te je „po popisu stanovništva iz 1948. godine na cazinskom kotaru bilo [je] 36.097 stanovnika (17.413 muških i 18.684 ženskih) u 6.330 domaćinstava“.²⁹ Naime, radilo se o području koje je predominantno naseljeno muslimanskim stanovništvom, od čega je bilo „neopredijeljenih (Muslimani) 33.210, Srba 2.363, Hrvata 327, ostalih 14“³⁰, odnosno Muslimana 92%, Srba 6,5%, a Hrvata i ostalih samo 1,5%.³¹ Treba napomenuti da se, u ondašnjim političkim prilikama u pogledu na odnos aktualnih vlasti i politike prema pitanju nacionalnoga identiteta Muslimana, i jedan broj Muslimana izjašnjavao kao Srbi“³². Uspoređivanjem nacionalne (konfesionalne) strukture stanovništva u BiH 1948. godine, proizlazi da je cazinski kotar bio među svima u kotar s najviše muslimanskoga stanovništva u Bosni i Hercegovini. Ukupna površina područja bila je 424 km², a od čega je bilo 253 naseljenih mjesta, a gustoća naseljenosti 85 stanovnika na 1 km². Područja su sačinjavala slijedeća mjesna područja: pored gradske općine Cazin, Koprivna, Ostrožac, Pećigrad, Stijena, Šturlić, Tržačka Raštela. Površina velikokladuškog kotara bila je 304 km², 184 naseljena mjesta bila su raspoređena na mjesnim područjima: Mala Kladuša, Todorovo, Velika Kladuša i Vrnograč. U 4.374 domaćinstava živjelo je 23.163 stanovnika (11.179 muških i 11.984 ženskih), a prema tome gustoća naseljenosti bila je 76 stanovnika na 1 km².³³

Pismenost ovoga dijela tadašnje FNRJ bila je poražavajuća te je 1948. utvrđeno slijedeće: „od 21.851 čovjeka starijeg od devet godina na cazinskom srezu 7.676 bilo je pismenih, a 14.174 nepismenih. Po nacionalnom sastavu pismenost je bila slijedeća: Srba 965 pismenih i 781 nepismen, Hrvata 152 pismena i 84 nepismenih, neopredijeljenih 6.584 pismenih i 13.307 nepismenih“.³⁴ Podaci o strukturi stanovništva te pismenosti cazinsko-krajiškog stanovništva su itekako bitni za razumijevanje ustanka 1950. godine. U KP BiH 1949. godine bilo je 20,70 % članova bez ikakve škole, 57,30% bilo je sa samo četiri razreda osnovne škole, potom sa nedovršenom srednjom školom bilo je 2,80%, zatim sa završenom srednjom školom 2,80%, dok ih je 1,80% bilo sa nepotpunom ili potpunom visokom

---

²⁸ V. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, *Cazinska Buna 1950.*, Sarajevo: Svjetlost, 1991., 3., u: Reparaciona komisija, *Ljudske i materijalne žrtve Jugoslavije* Beograd, 1946. cit. prema V. Begović, *Naša poljoprivreda i pitanje njenog socijalističkog preobražaja*, *Komunist*, 1, januar 1949., 83.

²⁹ V. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, *Cazinska Buna 1950.*, Sarajevo: Svjetlost, 1991., 38.

³⁰ M. D. ABAZOVIĆ, *Državna bezbjednost NR Bosne i Hercegovine*, 27.

³¹ Isto, 27.

³² M. D. ABAZOVIĆ, *Državna bezbjednost NR Bosne i Hercegovine*, 27.

³³ V. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, *Cazinska Buna 1950.*, 38.

³⁴ Isto, 40.-41.

školskom spremom.³⁵ Uz to što je samo stanovništvo bilo nisko obrazovano iz ovoga vidimo kako su bili niskih stručnih kvalifikacija, uglavnom samo sa osnovnom školom. Uz sve to na kotaru Cazin takvih službenika je bilo i najmanji broj – od planiranih 130 krajem 1949. godine bilo ih je samo 70.³⁶ Nadalje, „u Bosni i Hercegovini od 184 suca 110 je bilo bez ikakve pravne sprema. (...) Laičkih sreskih sudaca u Bosni i Hercegovini bilo je 74,08 posto. U Bosni i Hercegovini tada je pravdu dijelilo 65 sudaca koji su imali osnovnu školu“.³⁷

Svega 13 žena, i to nekoliko njih u gradu te nekoliko učiteljica, 1950. godine su na cazinskom kotaru bile članovi KPJ, što je u biti i najmanji broj u čitavoj Bosni i Hercegovini. U jesen 1949. godine među ženama koje su bile članovi KPJ u cazinskom kotaru bile samo 4 žene, što također govori o patrijahalnosti ovoga kraja.³⁸

TIJEK CAZINSKE BUNE

Buna je bila pokrenuta zbog nezadovoljstva (ponajviše) socijalnim stanjem stanovništva u cazinskom i velikokladuškom kotaru u Cazinskoj krajini u Bosni i Hercegovini te graničnim dijelovima Hrvatske.

Odlučujući povod bune bio je tadašnji prisilni otkup poljoprivrednih proizvoda, dakle borba protiv ekonomskih mjera na selu. Čitav kontekst otkupa iznimno je važan jer upravo on jasno ukazuje na suštinu socijalnoga neraspoloženja seljaka u cjelini. Nasilni otkup i mjere u vezi s njim bile su glavni ekonomski, socijalni i politički, ali i policijski problem, jer je policija vršila prisilno oduzimanje žitarica i stoke seljacima.³⁹ Dakle, borba je bila prvenstveno zbog komunističkih mjera na selu.⁴⁰ Treba naglasiti da su seljaci 1950. godine izveli pobunu napadom na pojedine mjesne narodne odbore (ključne lokalne institucije države), zadruge, zadružna skladišta i patrole policije, ali „nema valjanih dokaza da su imali namjeru ikoga fizički likvidirati“⁴¹. Uz otkup i radne obaveze poreza partija je provodila i druge mjere kao što su ateizacija vjernika, skrnavljenje vjerskih objekata, pitanje vjerske tolerancije i slobodno ispovijedanja vjere, misli, kulture i običaja, nedovoljno uvažavanje boračkih ratnih zasluga u odnosu na druga područja BiH i Jugoslavije, geografsko-

---

³⁵ M. D. ABAZOVIĆ, *Državna bezbjednost NR Bosne i Hercegovine*, 202.

³⁶ V. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, *Cazinska Buna 1950.*, 54.

³⁷ M. D. ABAZOVIĆ, *Državna bezbjednost NR Bosne i Hercegovine*, 206.

³⁸ Isto, 46.

³⁹ Muhamed FILIPOVIĆ, „Cazinska krajina i pitanje o Ustanku Krajišnika 1950. godine“, *Bošnjačka pismohrana*, 2011., sv. 10 (1), br. 32.-33., 28.

⁴⁰ Zdenko RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, Zagreb: Školska knjiga, 2006., 203.

⁴¹ M. D. ABAZOVIĆ, *Državna bezbjednost NR Bosne i Hercegovine*, 23.

komunikacijska zaostalost.⁴² Između ostaloga, događalo se (u Cazinskoj krajini) da se dio džamijskoga prostora ili praktički cijela džamija upotrebljavala kao skladište za otkupljene poljoprivredne proizvode, da se u njima održavali zborovi birača, partijskih sastanaka i sastanaka organizacija Narodnog fronta i drugih društvenih organizacija, zatim za smještaj mjesnih ureda i MNO.⁴³ Sve navedeno vrijedilo je i za katoličke crkve diljem Bosne i Hercegovine. Ljudi su se pobunili zbog nezadovoljstva mjerama iz vrha, kao što su: otkup, radna snaga, porez, SRZ (seljačke radne zadruge) i kolektivizacija. Rušenje jugoslavenskoga socijalističkoga poretka bio je cilj bune, dok je motiv bio stvaranje boljih uvjeta za život u novoj državi.⁴⁴ Muslimani su bili u većini, kada je riječ o sudionicima bune, dok su organizatori bili – Srbi, a ujedno je pobuna u Narodnoj Republici Hrvatskoj (NRH) okupila oko 60 ljudi.⁴⁵

U optužnici protiv ustanika najviše se inzistiralo na tome da su politički ciljevi bili ti koji su bili osnova za rušenje države, navodilo se da je obnova monarhije i kapitalističkog društvenog uređenja želja ustanika. Ponajviše u optužbi dominiraju termini „kulačko-četnički“, „zelenokadrovski“ te „proustaški“. Kasnija svjedočanstva itekako poriču povezanost ustanika s četništvom i kraljem, a također i veze s informbiroovcima. Prema izjavama samih vođa pobunjenici nisu željeli model sustava poput SSSR-ovog.⁴⁶ Pobuna je bila usmjerena protiv gospodarsko-ekonomskoga terora koji se konstatno vršio nad seljacima. Pobunjenici nisu stigli u većoj mjeri napasti institucije države, s obzirom da ih je vojska brzo rastjerala.

Samoj buni prethodilo je je pet (ključnih) sastanaka, od kojih posebno treba izdvojiti prvi, drugi i peti. Prvi pripremni sastanak izabranih seljaka održavali su se u blizini kuće Milana Božića. Pripreme su bile vršene samo oko mjesec i pol prije akcije, a formalna organizacija pobunjenika je izvršena tek nekoliko dana ranije. Prema iskazu Ale Čovića, prvi sastanak, za koji možemo reći da je imao ozbiljnije dogovore te na kojem se otvoreno pred više ljudi govorilo o potrebi dizanja bune protiv postupaka tadašnjih organa vlasti prema

---

⁴² Hase ČORALIĆ, „Cazinski ustanak 1950. – svjedočenje sudionika“, *Bošnjačka pismohrana*, 2011., sv. 10 (5), br. 32.-33., 304.

⁴³ Isto, 305.

⁴⁴ Isto, 294.

⁴⁵ Z. RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, 203.

⁴⁶ Isto, 203.

seljacima, zbio se 15. travnja 1950. godine, u selu Crnaja, Tržac.⁴⁷ Ovo također, potvrđuje i izjava Milana Božića, data u Opunomoćstvu UDB-e za područje Bihać.⁴⁸

Na sastanku su bili izneseni razlozi zbog kojih bi trebalo krenuti u otpor protiv vlasti i postojećeg poretka. Navodno je bila i istaknuta potreba da se narod organizira i povede oružanu borbu s ciljem svrgavanja vlasti i rušenja poretka. Bili su podijeljeni i glavni zadaci od kojih su ova tri bila ključna: praćenje političke situacije, upoznavanje po selima s ustankom odanim ljudima te pronalazak oružja. Vrlo intrigantna činjenica za sam tijek bune, odnosno sadržaj optužnice bilo je to da je brat Mile Devrnje, vrhovni komandant Bune (u NR Hrvatskoj), Milan trebao ići u Beograd po neki lijek, pa je, između ostalog, dogovoreno da se taj put iskoristi i za rad na ustanku i to na način da se ispita politička situacija u Beogradu te može li se računati na pomoć. Ustaničari su se nadali pomoći, posebno u svrhu podupiranja pobune te zaštite nekoga iz političkoga vrha Beograda. Milan Devrnja nije dobio nikakve pozitivne signale iz Beograda te je on u svrhu da ne demoralizira ljude u samom početku, proširio lažne glasine „pomoći Anglo-Amerikanaca sa avijacijom i oružjem“ i o pomoći „kaljevih vojnika koji se nalaze na granici sa Grčkom“.⁴⁹

Nakon drugoga sastanka, počinje se intenzivnije tražiti određena veza iz političkoga vrha za pridobivanje visoko pozicioniranih ljudi te je *pronađena* u Čedi Bogunoviću, inače upravitelju rudnika u Pjanićima, koji je navodno bio u direktnoj vezi s izbjegličkom vladom i kraljem. Za pobunjenike veza je bila posebno uvjerljiva zbog Čedinoga posjedovanja radio stanice.⁵⁰ Početkom svibnja održao se posljednji peti sastanak na kojem su određeni komandanti četa za sektore – Cazin, Kladaša i Slunj. Za vrhovnog komandanta ustanka izabran je Mile Devrnja, prvoborac NOR-a, koji je ujedno bio i vođa kordunaškoga ustanka, dok je Milan Božić, također prvoborac NOR-a, bio zamjenik vrhovnoga komandanta Mile Devrnje i komandant Štaba cazinskoga dijela ustanka. Ale Čović, domobran NDH, huskinovac i partizan, bio je zamjenik Milana Božića. Alu Čovića je muslimansko stanovništvo posebno upamtilo zbog njegovoga uspješnoga pridobivanja ljudi u „Huskinu vojsku“.⁵¹ „Cazinski operativni štab sačinjavali su: Nikola i Stevo Božić, sinovi Milana Božića, Mile Miljković, zvani *Branko*, zatim, Ibrahim, Agan i Sele Lulić, svi iz Cazinskog

---

⁴⁷ M. D. ABAZOVIĆ, *Državna bezbjednost NR Bosne i Hercegovine*, 105., u: Zapisnik o saslušanju Čović Ale u opunomoćstvu UDBE za Srez Bihać, od 12. maja 1950. godine; kopija zapisnika se nalazi u zbornom dosjeu *Cazinski ispad* u Arhivu Unsko-sanskog kantona F BiH.

⁴⁸ M. D. ABAZOVIĆ, *Državna bezbjednost NR Bosne i Hercegovine*, 106.

⁴⁹ V. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, *Cazinska Buna 1950.*, 88.-89.

⁵⁰ Ove tvrdnje autorica Vesna Kržišnik-Bukić najviše temelji na romanu: Dževada SABLJAKOVIĆA, *Omaha 1950*, Beograd: Književne novine, 1986., koji se svrstava u red povijesnog romana.

⁵¹ Hase ĆORALIĆ, „Cazinski ustanak 1950. – svjedočenje sudionika“, 295.

kotara. Sa Velikokladuškog kotara bili su: Ramo Karajić, Hasan Kekić, Alaga Jušić i Husein Zenković, dok su sa Slunjskog kotara bili: Mirko Radičaj, Rade Marković i Nikola Pašmuga“.⁵²

Unatoč povećanoj budnosti organa vlasti, navodno je za njih ustanak bio „kompletno iznenađenje“. Zauzimanjem policijske stanice Tršcu, na samoj granici Bosne i Hercegovine i Hrvatske, bila je jedina veća akcija bosanskoga dijela pobune. U tom metežu izvedene su i provale u zadruge u Liskovcu, Pjanićima, Ćoralićima, Šturliću i Tršcu, u trgovačko skladište i poštu u Tršcu, u žitno skladište u Ćoralićima te paljenje arhive mjesnoga odbora u Liskovcu.⁵³ Jedina uspješna akcija bila je upravo zauzimanjem policijske stanice toga tipa, jer je sam načelnik Stojan Starčević uz još dva policajca predao oružje. Svi ovi događaji odigrali su se 6. svibnja prijedne.⁵⁴ Glavni cilj pobune bio je napad na Cazin, koji je u biti odmah propao nakon vatrenog odgovora policije to prije nego što su vojne jedinice nagnule iz Bihaća i Banja Luke da skrše pobunu.

Mile Devrnja, također nositelj Partizanske spomenice 1941. iz Koranskoga Luga pokraj Slunja, predvodio je pobunu na hrvatskom teritoriju. Većina autora, kao i svjedoka bune⁵⁵ navode da je on predvodio hrvatski dio pobune⁵⁶ te ga automatski svrstavaju da je bio hrvatske nacionalnosti, no riječ je o čovjeku srpske nacionalnosti. On je sudjelovao sa oko 20 ljudi iz Bosne i Hercegovine, preciznije tek njih 21, dok su ostali uglavnom bili Srbi, uz nekoliko Hrvata. Potporu su mu dali mještani iz Bogovlje, Furjana, Kordunskog Ljeskovca, Kruškovače, Mašvine i okolnih manjih sela u slunjskom području.⁵⁷ Uz to su „planirali [su] napad na policijske postaje u Lađevcu, Rakovici i Drežniku, a možda i Primišlju“.⁵⁸

Istodobno, pobuna je počela na Đurđevdan 6. svibnja 1950. godine u sva tri kotara (cazinskom, velikokladuškom i slunjskom kotaru), a „u pobuni [je] učestvovalo, prema podacima same UDBE, 547 lica u 8 sela, koji su bili naoružani sa 49 karabina, 21 lovačkom puškom, 12 pištolja i jednim puškomitraljezom, a oružje nije ni upotrebljavano, nitko od

---

⁵² Isto, 296.

⁵³ Z. RADELIĆ, „Projugoslavenska protukomunistička gerila u Hrvatskoj“, *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2003., god. 35., br. 2., 485.

⁵⁴ Izvještaj Uglješe Danilovića iz svibnja 1950. dat autorici V. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, *Cazinska Buna 1950.*, 1991, 148.

⁵⁵ „Dokumentarni film o Cazinskoj buni na cazin.net“, (2012.) *Cazin.net*,

<http://www.cazin.net/vijesti/clanak/video-dokumentarni-film-o-cazinskoj-buni-na-cazin-net>, (stranica posjećena: 20. travnja 2015.).

⁵⁶ Z. RADELIĆ, „Projugoslavenska protukomunistička gerila u Hrvatskoj“, 485.

⁵⁷ Isto, 485.

⁵⁸ Z. RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991*, 203.

predstavnik vlasti nije ni okrznut. Znači 464 lica su bila apsolutno nenaoružana, dakle goloruka“.⁵⁹

Aktivnosti pobunjenika za vrijeme bune bile su: provala u poljoprivrednu zadrugu u Furjanu, paljenje arhiva tamošnjega mjesnoga odbora i arhiva pomoćne pošte u istom mjestu, prekid telefonskih veza Rakovica-Slunj, napad i razoružanje dvojice mještana u Furjanu te šumskoga policajca u Lipovcu, napad na kuću zapovjednika postaje policije u Rakovici te samu policijsku postaju. Napad je bio bezuspješan s time da je bio ranjen jedan policajac iz stanice. Nakon protunapada policije, pobunjenici su se povukli. Nakon što su saznali da za njima traga vojska, dvadeset i dvoje pobunjenika odlazi svojim kućama, dok uz Devrnju ostaje samo devetero pobunjenika. Spomenuta akcija ubrzo je krahirala na svim sektorima, osim s jedinom razlikom što se je glavni slunjski ustanički vođa Mile Devrnja, planirajući bijeg na Zapad sa još nekolicinom svojih drugova, uspješno krio još oko dva tjedna po slunjskim selima i šumama. U tom su vremenu na manje ili više iznuđen način dobivali hranu od seljaka, uglavnom nenaklonjenih režimu, koje je Mile kao takve poznavao.⁶⁰ Unatoč neuspjelom napadu, Mile Devrnja nastavlja s dizanjem ustanka u selima slunjskoga kotara. Za vrijeme svoga skrivanja po šumama, pokušao je zajedno sa preostalim pobunjenicima u slunjskim selima prikupiti dovoljno ljudi za veću bunu te 19. svibnja upadaju u zasjedu nedaleko od Koranskoga mosta, koju su organizirali Mirko Radičaj i Nikola Pašmuga, inače operativci slunjskoga štaba, koji su zbog toga kasnije pušteni. Iako je glavni dio pobune skršen istoga dana, pobunjenici su se skrivali čak do 26. svibnja 1950. godine, kada se dio njih predao, a dio je bio uhvaćen i na mjestu likvidiran.⁶¹ Državna vlast bila je iznenađena s razvojem događaja i u Cazinu i Kladaši: „Sresko opunomoćstvo UDB-e u Slunju za ovu neprijateljsku akciju doznalo je tek kada je zadruga opljačkana i napadnuta milicijska stanica. O svim pripremama prije nije se ništa znalo.“⁶² Ovdje je možda to i vjerojatnije, jer je cijeli ustanak držan u tajnosti i malo je ljudi znalo za pripreme oko Bune, za razliku od cazinskog i velikokladuškog područja gdje se na sve strane po selima šušalo o buni pred Đurđevdan.⁶³

Poslijepodne je uspješno uspostavljena radio-veza sa bihaćkom Udbom, koja u Cazin šalje vojsku. Dolazak vojske iz Bihaća i Banja Luke kasno poslijepodne označava drugu fazu događaja, budući da se do kraja Đurđevdana kao i narednih dana to svodilo na potjeru za

---

⁵⁹ M. D. ABAZOVIĆ, *Državna bezbjednost NR Bosne i Hercegovine*, 210.

⁶⁰ V. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, *Cazinska Buna 1950.*, 186.

⁶¹ Z. RADELIĆ, „Projugoslavenska protokomunistička gerila u Hrvatskoj“, 485; Z. RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, 203.-204.

⁶² Izvještaj pukovnika Safeta FILIPOVIĆA i Davida LAUŠEVIĆA dat V. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, *Cazinska Buna 1950.*, 190.

⁶³ V. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, *Cazinska Buna 1950.*, 190.

razbježalim seljacima te na njihovo hvatanje i privođenje. Uz to je UDB-a imala naredbu da prilikom hvatanja ustanike likvidira“.⁶⁴ Idući dan, ujutro iz Sarajeva stigla je povećana jedinica policajaca i veći broj udbovaca i odbornika, ponajviše iz Banja Luke i Bihaća te se procjenjuje da ih je sveukupno bilo oko dvije tisuće. U istom danu je i pokrenuta i skršena bila pobuna. U brzojavu⁶⁵ broj 6/96 Uglješa Danilović naređuje Živku Jošilu: „U zadnjoj depeši javljate da se u bjekstvu nalazi 110 lica, a ranije ste javili da se krije svega 30 lica. Treba poduzeti hitno mjere da se odbjegli vrate kućama. Radi toga neke od uhapšenih pustiti, a preko porodice odbjeglih pozvati i to sa najkraćim rokom i za slanje na društveno koristan rad odabrati najviše do 150“.⁶⁶ U toku operacije, prema zbirnom dosjeu *Cazinski ispad* ubijeno je devet lica.⁶⁷ Prema istraživanjima Vere Kržišnik-Bukić, tokom lova na ustanike odnosno *čišćenje terena* ubijeno je trinaest osoba. U Liskovcu je palo sedam žrtava“.⁶⁸ Bili su ubijeni mučki i bez ikakvog suđenja, a njihovi najbliži mjesecima ih nisu smjeli ukopati.⁶⁹ Dakle, kazne su skrojene prije završene istrage, a u onim slučajevima u kojima nije određena visina kazne, donesena je *ad hoc* putem. U početnoj potjeri toga popodneva, vojska dolazi do Tršca, gdje je odlučeno da se na ispitivanje dovedu svi muškarci iz mjesta kako bi se ustanovila njihova krivica. Na taj način započeo je montirani proces protiv pobunjenika.

PROCESI NAKON CAZINSKE BUNE

Oko 600 ljudi, koji su sudjelovali u Buni, bilo je pozatvarano u prva tri do četiri dana. Većina njih bila puštena kući, no UDB-a će, zadržati popise istih da bi ih mogla kasnije iskoristiti. Dolazi do preokreta u Buni, gdje je preko 100 ljudi bilo vraćeno u zatvore za dan-dva, dok vođe bune nisu ni bili puštani kući.⁷⁰

U vezi Bune je bilo održano devet vojnosudskih procesa, i to osam u Cazinu te jedan u Slunju. Partija je uspjela za oko mjesec dana suditi i presuditi ustanicima. Sama procedura radila se u hodu i brzinski. Kazne su bile šarolike, od streljanja, 20-godišnje robije s prinudnim radom i višegodišnjim oduzimanjem građanskih prava, konfiskacijom cjelokupne imovine... Veliki broj osuđenika imao je i dvostruka suđenja, čime su prvotno osuđeni na

⁶⁴ Z. RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, 204.

⁶⁵ Inače u dokumentima i tekstovima nazivan depešom

⁶⁶ M. D. ABAZOVIĆ, *Državna bezbjednost NR Bosne i Hercegovine*, 115.

⁶⁷ Isto, 115.

⁶⁸ M. D. ABAZOVIĆ, *Državna bezbjednost NR Bosne i Hercegovine*, 177., V. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, *Cazinska Buna 1950.*, 181.

⁶⁹ V. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, *Cazinska Buna 1950.*, 188.

⁷⁰ V. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, *Cazinska Buna 1950.*, 275.-276.

„društveno-korisan rad“ u trajanju jedne do dvije godine, a zatim su na drugom suđenju „lišeni slobode sa prinudnim radom“ s trajanjem i do 20 godina. Kasnije su prosljeđivani u *Kulu* (bihački okružni zatvor) na novo ispitivanje jer nisu htjeli priznati da su se digli protiv naroda i Države. Nakon drugoga suđenja pobunjenici su dobivali drastično veće kazne. Vođe Bune ispitivani su i po više puta. Zabilježeno je da su sa Cazinske krajine najduže ispitivani Nikola Božić (po šest) te Čedo Bogunović (u četiri navrata). Ispitivanje je vršeno pojedinačno, a za jednog ispitanika bio je zadužen jedan ispitivač UDB-e, naravno uz samoga zapisničara. UDB-i je bilo naređeno da se istraga provede što brže. Zbog metoda UDB-e, mnoga „priznanja“ su bila iznuđena, a većina ustanika je pokušala prenijeti krivicu na nekoga drugoga, najčešće na nekog za koga se već znala da je mrtav.⁷¹ Načini ispitivanja ne mogu se dokazati dokumentima, a o njima postoje samo svjedočanstva. Nevjerojatno je koliko je istraga brzinski i bez većih komplikacija provedena, a to zorno prikazuje i suđenje glavnim optuženicima, među kojima treba istaknuti Milana Božića, glavnoga operativca Bune, kojemu je pogrešno upisano ime Mile Božić, te je iza njegovoga imena ostavljeno čak 11 praznih upisnih mjesta koja su se najvjerojatnije još nadopunjavala. Inače se s tim praznim upisnim mjestima završava knjiga „Krivičnog upisnika“ gdje se na kraju nalazi još predmet koji je bio upućen 1. lipnja 1950. Vojnom sudu u Sarajevu na nadležnost.⁷² Nadalje, sam Milovan Đilas izjavljuje o slučaju rada i odmazde UDB-inih organa za vrijeme bune: „Ne znam tačno ko je doneo odluku o pogubljenjima i smrtnim presudama, ali prema načinu rada i odlučivanja to nije moglo biti bez Titove saglasnosti, na osnovu Rankovićevih izvještavanja“.⁷³

Posljednji, osmi vojnosudski proces bio je i najvažniji. Glavna grupa krivaca svoj red za suđenje dočekala 3. lipnja. Može se pretpostaviti da su ostavljeni zadnji iz razloga što ih je trebalo temeljitije i dublje preispitati te time utvrditi čitavu pozadinu slačaja. Proces je imao ustaljenu proceduru, kao i prethodni, a bio je specifičan zbog toga što je optuženih bilo najmanje, dok je po trajanju bio najduži. Riječ je bila o organizatorima seljačkog ustanka na Krajini. Sudilo se vođama seljaka koji su imali *najveće* zasluge za oružanu akciju na Cazinu i Velikoj Kladaši.⁷⁴

Prvoptuženi u sudskom procesu bio je srpske nacionalnosti Milan Božić, za razliku od prijašnjih svih sudskih procesa u kojima su nositelji optužnice bili muslimanske nacionalnosti te je ovo bio jedini proces gdje optužene nisu skupili po teritorijalnoj osnovi. Njih 16 je bilo iz

---

⁷¹ Isto, 283.-284.

⁷² V. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, *Cazinska Buna 1950.*, 280. ; u: Arhiv Višeg suda u Banjaluci, Krivični upisnik 1949-1950 (1-144), Podnosilac optuženičkog prijedloga je Oblasni javni tužilac br. 242/50.

⁷³ Pismo Milovana ĐILASA, 1. 8. 1990. u: V. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, *Cazinska Buna 1950.*, 282.

⁷⁴ V. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, *Cazinska Buna 1950.*, 336.-337.

13 različitih mjesta. Obitelj Božić imala je čak 3 člana na optuženičkoj klupi i to oca i dva sina. Značajno je naglasiti da je, prema sudskoj dokumentaciji, jedini proces gdje ulogu vojnoga tužitelja nije obavljalo isto lice kao što je bio slučaj u prijašnjim suđenjima. Albina Šibenika zamijenio je Enver Rezić. Jasno su bili vidljivi propusti suđenja, pri čemu je optužnica bila sastavljena mimo tadašnjih zakona, budući da je naredba za glavni pretres vojnoga suđenja imala isti datum – 3. lipanj 1950. godine. Također, ova optužnica bila je najviše ideološki obojena upravo iz razloga jer je ovu grupu trebalo okarakterizirati na najgori mogući način. Dvojica optuženih bili su i državni službenici, Čedo Bogunović, spominjani direktor rudnika u Pjanićima te Stojan Starčević, komandir mjesne stanice u Tršcu.⁷⁵ Inače, optuženi su bili podijeljeni u dvije grupe: inicijatori pobune i pomagači te je šestorici pripisana najveća moguća odgovornost, od ideje preko prikupljanja oružja pa sve do samih akcija na *Durđevdan*. Analiza optužnica pokazala je da su bila zastupljena dva kriterija po kojima su okrivljeni svrstani u određenu grupu. Prvi se odnosio na najveću krivicu ustanika, pri čemu je utvrđeno da su oni glavni poticatelji i organizatori pobune, dok drugi kriterij se odnosio na mjesto njihovoga stanovanja, odnosno mjesta gdje se pobunjenik priključio akciji.⁷⁶

Karakterističnost optužnica je u tome što se optuženike povezivalo s ratnim razdobljem te „pripisivanjem grijeha“ iz prošlosti. Tužitelj, Albin Šibenik, više je puta isticao da bandi treba stati na kraj i uništiti im bazu koja stvara samo kriminal, što će kasnije i uslijediti - raseljavanja porodica u Srbac. Također, optuženima nije dato ni približno dovoljno vremena, a ni prostora da sastave konkretnu obranu. Sastavljeno je osam optužnica, što je značilo ujedno osam glavnih suđenja te osam kolektivnih presuda. U osam sudskih procesa 16 osoba je osuđeno na smrt, a preko 500 ih je upućeno na radnu obavezu, od kojih se neki nisu vratili ni nakon šest mjeseci (radna obaveza može najviše trajati tri mjeseca), uz mjesečna primanja samo 100 do 150 dinara (prosječna radnička plaća je bila 1200 do 1500 dinara).⁷⁷

U Hrvatskoj je izostala kazna protjerivanja porodica pobunjenika, ali ostatak procedure bio je praktički istovjetan kao u Bosni i Hercegovini. U Slunju je održan samo jedan vojnosudski proces zbog maloga broja optuženih. Vojni tužitelj je bio potpukovnik Milioja Topisirović, dok su obranu po službenoj dužnosti činili poručnici Slavko Matanić i Živorad Mantišević, a predsjednik sudskoga vijeća bio je major Đuro Polak. Javno tužilaštvo u Slunju izdaje istragu za 24 osobe zbog velike sumnje o počinjenju kaznenih djela te su tri

---

⁷⁵ V. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, „Cazinska buna 1950. kao simbolna koordinata društvenih zbivanja u Cazinskoj krajini u 20. stoljeću“, *Bošnjačka pismohrana*, 2011., sv. 10 (5), br. 32.-33., 247.

⁷⁶ V. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, *Cazinska Buna 1950.*, 337.-340.

⁷⁷ H. ČORALIĆ, „Cazinski ustanak 1950. – svjedočenje sudionika“, 292.-317.

osobe oslobođene, dok je preostalih 21 izvedeno pred Vojni sud. Zbog dužine procesa u slunjskom području iskazi su bili duži i temeljitiji. Proces nad Milom Devrnjom je svakako najobilatiji i najznačajniji iskaz, koji je trajao neprekidno osam dana te je zapisnik sadržavao 81 stranicu.⁷⁸ Devrnja priznaje svoje sudjelovanje u pobuni te navodi za svoju *obranu* ovu famoznu rečenicu: „U svoju odbranu nemam ništa navesti, već se osjećam potpuno krivim za sve što sam izjavio u zapisniku, tj. svjesno sam pošao na put izdaje ove vlasti i svjesno sam radio na organiziranju ustanka s ciljem nasilnog obaranja postojećeg državnog uređenja i narodne Vlasti u FNRJ“.⁷⁹ Na kasnijim sastancima donesen je zaključak da je glavni vođa pobune bio Mile Devrnja. Isto tako se cjelokupna pobuna slunjskih seljaka vodila kao „slučaj Devrnja“. Njegova djelatnost okarakterizirana je kao „akt ustanka za obaranje našeg društvenog uređenja“.⁸⁰

Na vojnosudskim procesima u Cazinu i Slunju suđeno je samo onima za koje je smatrano da su bili i najveći krivci. Jedna od razlika vojnosudskih kaznenih i prekršajnih spisa je u tome što su se potonji čuvali samo kratkotrajno, znači do 5 godina, dok su vojnosudski prekršaji nosili oznaku „čuvati trajno“. Također, će biti provedena zapljena imovine od koje je stvoreno državno dobro. Kroz istragu je prošlo oko 300 ustanika.⁸¹ Donošenjem *novih mjera u Zakonu o konfiskaciji* cjelokupne ustaničke imovine oduzeto je „samo u Cazinskom srezu od deportovanih porodica ukupno 1082 hektara zemljišnih površina, od čega 1010 hektara obradivog zemljišta, a u tome 970 hektar oranica i vrtova“.⁸² Pljačku u zadruzi nakon gušenja bune, izvršila je vojska i narodna milicija, a ne ustanici, kako se željelo prikazati. U Zadružnom savezu nakon Bune, „utvrđen je manjak od 46.280 dinara, a ne 79.234 dinara, koliko je prikazano u UDB-inom izvještaju“.⁸³

„Prema službenim podacima iz cazinskoga i kladuškoga kotara sudjelovalo je 714 ljudi, a iz slunjskoga kotara oko 60 ljudi, među kojima je bilo i 20 pridošlih Bošnjaka (muslimana) iz cazinskoga područja“.⁸⁴ Što se tiče sudjelovanja po kotarima, „sa cazinskog sreza bilo je 576 ustanika, sa kladuškog 138 seljaka“.⁸⁵ U Cazinskoj krajini bunom je zahvaćeno „11 mjesnih područja srezova Cazin i Velika Kladuša i to iz krajeva koji su bliže Kordunu i Baniji. Sa cazinskog sreza od 576 učesnika po socijalnoj strukturi 133 bili su

---

⁷⁸ V. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, *Cazinska Buna 1950.*, 350.

⁷⁹ Isto, 353.

⁸⁰ Isto, 202.

⁸¹ Isto, 275.

⁸² Hase ČORALIĆ, „Cazinski ustanak 1950. – svjedočenje sudionika“, 310.

⁸³ Isto, 309.

⁸⁴ Z. RADELIĆ, „Projugoslavenska protukomunistička gerila u Hrvatskoj“, 485.-486; Z. RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991*, 204; V. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, *Cazinska Buna 1950.*, 204.

⁸⁵ V. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, *Cazinska Buna 1950.*, 204.

bogati, 216 srednji i 193 siromašni seljaci“.⁸⁶ Svi pobunjenici bili su seljaci. Među njima su bili: 41 član KPJ i 6 kandidata, 37 odbornika narodne vlasti, 41 odbornik Narodnog fronta, 12 rezervnih oficira i preko 20 suradnika Udbe“⁸⁷, dok Radelić donosi jako slične podatke: „41 član KPJ-a, 6 kandidata KPJ-a, 37 odbornika i 20 suradnika Udbe“.⁸⁸ Abazovićeve brojke članova KP veća je za 10 članova te navodi da je u akciji učestovalo: 51 član KP, 6 kandidata, 15 rezervnih oficira, 29 podoficira, 44 odbornika Narodne vlasti (3 povjerenika Sreskog odozora Cazin također umiješana u ovu stvar), 41 odbornik Narodnog fronta i 17 saradnika UDB-e“.⁸⁹ Iz ovoga proizlazi da ni kadrovi koji su bili zaposleni u državnoj službi nisu bili u dovoljnoj mjeri naklonjeni režimu. Službeni podaci za nacionalnu strukturu pobunjenika nisu precizni. Do 8. lipnja pukovnici nisu uspjeli prikupiti odgovarajuće podatke i za Veliku Kladušu.⁹⁰ Navodilo se da je bilo „674 Bošnjaka, 12 Srba i 3 Hrvata. No, samo na slunjskom kotaru bilo je 16 Srba i 5 Hrvata. Pred sud je izvedeno 288 pobunjenika, od toga ih je 17 osuđeno na smrt, a ostali na dugogodišnju robiju“⁹¹, „ostalih 50 % na robiju u trajanju od preko 14 godina, 35% od 10 do 15 godina i 15% do 10 godina“.⁹² Nadalje, prema zakonu o prekršajima bilo je osuđeno 426 pobunjenika, koji su ujedno bili lišeni slobode u trajanju od 3 mjeseca do 2 godine te su bili poslani u rudnik Brezu.⁹³ Samo na slunjskom kotaru uhićeno ih je 53, pred Vojni sud postavljeno je 26, a 3 su osuđena na smrt. Prema podacima javnoga tužiteljstva oblasti Karlovac na području Hrvatske uhićeno je 49 sudionika i pomagača, od kojih je 27 kažnjeno „administrativnom mjerom“ od 10 do 12 mjeseci. Od 21 sudionika i nešto aktivnijih pomagača, Vojni sud iz Zagreba u Slunju osudio je Milu Devrnju i Nikolu Beukovića na smrt, a ostale na zatvorske kazne od 3 do 20 godina. Samo je jedna osoba, čini se, oslobođena svake krivnje“.⁹⁴

Na području Cazinske krajine, od ukupnoga broja uhapšenih, „od čak 714, njih 288 ili 40,34 %, bilo je izvedeno pred vojni sud te osuđeno na sljedeće kazne: na smrt ih je bilo osuđeno 16 ili 5,56%, na vremenske kazne do 10 godina bilo ih je osuđeno 57 ili 19, 79%, od 11 do 15 godina 68 ili 23,61%, od 16 do 20 godina 136 ili 47,22% te na oslobađajuće presude

---

⁸⁶ Isto, 204.

⁸⁷ Isto, 204.

⁸⁸ Z. RADELIĆ, „Projugoslavenska protukomunistička gerila u Hrvatskoj“, 485.-486; Z. RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, 204.

⁸⁹ M. D. ABAZOVIĆ, *Kadrovski rat za BiH*, 304.

⁹⁰ V. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, *Cazinska Buna 1950.*, 204.

⁹¹ Z. RADELIĆ, „Projugoslavenska protukomunistička gerila u Hrvatskoj“, 485.-486; Z. RADELIĆ *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, 204; V. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, *Cazinska Buna 1950.*, 204.-205., 346., 354.

⁹² V. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, *Cazinska Buna 1950.*, 204.-205.

⁹³ Isto, 204.-205., 354.

⁹⁴ Z. RADELIĆ, „Projugoslavenska protukomunistička gerila u Hrvatskoj“, 485.-486.; Z. RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, 204.

njih 11 ili svega 3,82%“.⁹⁵ Situacija na hrvatskom području bila je manje drastičnija što se tiče optuženika, jer pred Vojnim sudom u Slunju, od „23 optužene osobe (i to 18 Srba i 5 Hrvata), osuđena je 21 osoba, dok su dvije osobe oslobođene. Struktura osuđenih osoba izgledala je: [osuđeno] na smrt dvije osobe, ili 9,52%, do deset godina robije, osuđeno deset osoba ili 47,62%, od 11 do 15 godina četiri osobe, ili 19,05% i od 16 do 20 godina, pet osoba, ili 23,81%. Prekršajno je kažnjeno 40 osoba, ili 63,49% od ukupnog broja optuženih“.⁹⁶ Koliko je bilo na smrt osuđenih podaci se razlikuju, no njih je 16 sa Cazinske krajine i dvojica sa slunjskoga područja suđeni su na smrt, što znači da ih je 18 bilo osuđeno, a ne 20, tj. kako se navodi 17 sa Cazinske krajine i 3 sa slunjskoga područja. Iz izvještaja pukovnika S. Filipovića i D. Lauševića radi se o: Milanu i Nikoli Božiću te Mili Miljkoviću, zvan *Branko* iz sela Crnaje, zatim Ale Čović iz sela Šturlička Platnica, Dedo Čović, zvan *Mulan*, Agan Čoralić i Muharem Dervišević iz sela Šturlić, Đulaga Šumar iz sela Tržac, Hasib Beganović iz sela Liskovac, Husein Zenković iz sela Krivaja, Husein Kapić iz sela Kapići (svi iz cazinskoga područja), zatim Ramo Karajić iz sela Trnava (u drugoj dokumentaciji to se selo nazivalo Trnavi, a ne Trnava), Hasan Kekić iz sela Mala Kladuša, Nezir Barjaktarević iz sela Gornja Vidovska (po sudskoj dokumentaciji riječ je o Gornjoj Vidovskoj, a sama obitelj Barjaktarević svojim tadašnjim mjestom stanovanja smatra Jahovicu. Inače, zaselak Barjaktarevići se nalaze između sela Gornja Vidovska i sela Jahovica.⁹⁷ Smatra se da je presuda ustanicima došla zbog „straha režima da bi zbog unutrašnjih nereda moglo doći do intervencije stranih sila u unutarnje stvari države“.⁹⁸ Kroz navedena suđenja ustanici su dobili više od 4 000 godina robije sa prinudnim radom.⁹⁹

U kasnijim žalbenim sudskim postupcima došlo je, istina, do značajnih ublažavanja kazni, naročito od 1952. godine pa nadalje. Iako je zadnji cazinski tzv. *pedestar*, tj. osuđenik napustio zenički rudnik oko 1960. godine, gdje je većina bila zatvorena. Treba, također, voditi računa da je nekolicina zatvorenika zbog izuzetno teških uvjeta rada umrlo u istom rudniku. Na tzv. društveno-korisni rad, odnosno izdržavanje kazne bilo je osuđeno stotine ljudi. U ono vrijeme to se smatralo najblažom mogućom kaznom. Takav tip kazne su odsluživali i mnogi drugi seljaci u drugim sredinama, koji nisu imali previše veze s Bunom. Činjenica je,

---

⁹⁵ H. ČORALIĆ, „Cazinski ustanak 1950. – svjedočenje sudionika“, 300.

⁹⁶ Isto, 301.

⁹⁷ V. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, *Cazinska Buna 1950.*, 411.

⁹⁸ M. FILIPOVIĆ, „Cazinska krajina i pitanje o Ustanku Krajišnika 1950. godine“, 29.

⁹⁹ A. ČOVIĆ, *Izmišljeni neprijatelj*, 129.

međutim, da je i samu Bunu država koristila kao izgovor da i druge seljake (Cazinske krajine) optuži i osudi na spomenuti rad.¹⁰⁰

KOLEKTIVNA MJERA PRESELJENJA

Kolektivna mjera preseljenja dijela ustanika već je bila spomenuta, no njoj kao takvoj potrebno je iskazati veći značaj prvenstveno zbog toga što je bilo protuustavna i mimo svakoga tadašnjega zakona, niti je bila dio sudske prakse. Uz više ponovljenih suđenja te povećanih kazni ustanika, donesena je i odluka o iseljavanju njihovih obitelji. U odjeljku *Optužnice* nalazilo se jedno poglavlje naslovljeno sa „Razlozi“ u kojemu je bilo navedeno: „Stoga nema više praštanja. Potrebno je izvršiti temeljito čišćenje, kolovođe i organizatore za navijek onemogućiti, a druge strogim i pravednim kaznama za duži period odvojiti od ovog terena. Osim toga, ovoj bandi treba uništiti bazu, koja je rađala kriminal, njihove posjede pretvoriti u opštenarodno dobro...“¹⁰¹ Nadalje iz podataka Okružnog komiteta Komunističke partije Banja Luke slijedi da nad sudionicima pobuni treba izvršiti suđenje na smrt i kaznu robije te konfikaciju imovine. Nadalje se ističe da je cilj stvarati državna dobra te izvršiti raseljavanje obitelji.¹⁰²

Najteža razumljiva mjera odmazde države prema pobunjenicima ticala se sudbine njihovih obitelji. Više od 100 obitelji sa cazinskoga i velikokladuškoga kotareva nasilno je protjerano iz vlastitih kuća u srbački kotar odakle su mogli da se vrate, na svoja u međuvremenu poharana i opljačka imanja, ali tek nakon 2 ili 3 godine.¹⁰³ Prema dosjeu *Cazinski ispad* nalazio se popis od 58 obitelji predviđenih za raseljavanje, sa 587 članova.¹⁰⁴ Međutim, Vera Kržišnik-Bukić je u svojim istraživanjem na terenu, identificirala 97 raseljenih porodica sa 609 članova sa područja Cazina i Velike Kladuše¹⁰⁵, dok nije imala, prema Abazovićevim istraživanjima, podatke za još „18 porodica sa 138 članova obitelji, no grešku radi i Abazović, gdje u obje svoje knjige navodi da je Kržišnikova brojka od 97 raseljenih

---

¹⁰⁰ V. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, „Cazinska buna 1950. kao simbolna koordinata društvenih zbivanja u Cazinskoj krajini u 20. stoljeću“, 247.

¹⁰¹ M. D. ABAZOVIĆ, *Državna bezbjednost NR Bosne i Hercegovine*, 114; M. D. ABAZOVIĆ, *Kadrovski rat za BiH*, 324.

¹⁰² A. ČOVIĆ, „Stradavanje obitelji Ale Čovića“, *Bošnjačka pismohrana*, 2011., sv. 10 (5), br. 32.-33., 276.

¹⁰³ V. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, „Cazinska buna 1950. kao simbolna koordinata društvenih zbivanja u Cazinskoj krajini u 20. stoljeću“, 247.

¹⁰⁴ M. D. ABAZOVIĆ, *Državna bezbjednost NR Bosne i Hercegovine*, 156.-157.

¹⁰⁵ V. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, *Cazinska Buna 1950.*, 409.-410.

obitelji sa 639 članova.¹⁰⁶ Umjesto 609, kako je navela Kržišnik-Bukić, on navodi 30 članova obitelji više. Dakle, konačan broj (dokazano) raseljenih, odnosno protjeranih obitelji i njihovih članova, koji je najviše blizu pune vjerodostojnosti iznosi: 115 protjeranih obitelji sa 777 članova.¹⁰⁷ Hase Čoralić donosi podatke da je „delegacija pregledala registar deportovanih lica na srbački srez, odnosno da je toga dana (17.10.) upisano u registar 170 porodica, s 1066 članova, od čega 82 starca (najstariji 88 godina), te 284 žene (najstarija 70 godina) i 700 djece, starosti od jednog mjeseca do petnaest godina, koja su sva sa područja Cazina i Velike Kladuše“.¹⁰⁸ Nadalje, Čoralić tvrdi: „međutim, podaci o deportovanim licima sa područja Cazinske krajine koje je UDB-a obznanila, znatno su manji, ukupno 609 ili za 42,9% manje, odnosno manji je broj žena za 116 ili za 43,3% te djece za 321 ili 45,9% manje i staraca za 20 ili 24,4%“.¹⁰⁹¹¹⁰ Naredba Uglješe Danilovića, ministar unutarnjih poslova NR BiH, pukovniku Slobodanu Šakoti: „Voditi računa da sa terena uklonite sve izrazitije neprijateljske elemente, pa čak ako je potrebno može taj broj preći i dvjesta...“¹¹¹ Kao što je vidljivo, taj je broj višestruko premašen.

U dijelu pobune NR Hrvatske ova mjera nije se primjenila, već isključivo prema bošnjačko-muslimanskom stanovništvu cazinskoga i velikokladuškoga kraja (od 115 protjeranih obitelji, iseljene su 4 srpske), koje je raseljeno na područje Srpca, u mjesta Sitneši, Rakovac i Mrtinac.¹¹² Nema konačnoga odgovora, pogotovo ne u smislu tko je tu odluku donio, ni na osnovu čega. Iz svega proizlazi da su vlasti jednostavno utvrdile kolektivnu krivicu, a shodno tome i kolektivnu kaznu. Treba obratiti pozornost na izjavu Milovana Đilasa, kojeg mnogi ustanici povezuju kao nekoga iz vrha tko im je bio veza: „Nisam prisustvovao sastanku koji bi raspravljao o pobuni u Cazinu, jer takvog sastanka nije bilo; sve je rešavano kroz policijski – Udbin aparat. O tome je bilo razgovora, informativnih, izvan foruma: Kardelj i Ranković su razgovarali o tome sa mnom. Ne znam tačno ko je doneo

---

¹⁰⁶ M. D. ABAZOVIĆ, *Državna bezbjednost NR Bosne i Hercegovine*, 157.; M. D. ABAZOVIĆ, *Kadrovski rat za BiH*, 322.

¹⁰⁷ M. D. ABAZOVIĆ, *Državna bezbjednost NR Bosne i Hercegovine*, 157.

¹⁰⁸ H. ČORALIĆ, „Cazinski ustanak 1950. – svjedočenje sudionika“, 292-317.

¹⁰⁹ Isto, 311.

¹¹⁰ Ove podatke nije donijela UDBA, kako on ističe, već znanstvenica Kržišnik-Bukić te njegove navode treba uzeti s rezervom jer nije napravio adekvatno terensko i arhivsko istraživanje kao prethodno dvoje, a navedeni registar nitko nije vidio i nitko se na njega više ne poziva.

¹¹¹ M. D. ABAZOVIĆ, *Kadrovski rat za BiH*, 324.

¹¹² M. D. ABAZOVIĆ, *Državna bezbjednost NR Bosne i Hercegovine* 155.; M. D. ABAZOVIĆ, *Kadrovski rat za BiH*, 317.

odluku o pogubljenjima i smrtnim presudama, ali prema načinu rada i odlučivanja to nije moglo biti bez Titove saglasnosti, na osnovu Rankovićevih izvještaja“.¹¹³

Nadalje, Uglješa Danilović, tadašnji ministar unutrašnjih poslova u vladi NR Bosne i Hercegovine, kasnije navodi: „Mjeru iseljavanja porodica sa ugroženog područja primjenjivali smo na uskim područjima u kojima su bila uporišta odmetničkih bandi – četničkih i ustaških. (...) To je i za te porodice bilo humanije, nego da budu maltretirane i od vlasti i od strane odmetnika da budu izložene neprestanom pritisku sa dvije strane, i to pritisku koji graniči sa životima. (...) Zašto smo tu mjeru primjenjivali u ovom slučaju? Samo iz predostrožnosti“.¹¹⁴ Reakcija režima bila je zaista drastična, a sve zbog straha da bi zbog unutrašnjih nereda moglo doći do intervencije stranih sila u unutrašnju politiku. Može se slobodno konstatirati da je Buna na neki način utjecala na promjene politike u agraru i sela pa se zato u razdoblju od 1952.-1953. godine ukida omrznuti obavezni otkup i napušta agrarna kolektivizacija.

Svakako je najveći problem ove teme raseljavanje obitelji i tu odluku morao je odobriti vrh KPJ. Kako se sve radilo iz centra države, očita je relacija Sarajevo-Beograd (uz suglasnost - Tita.¹¹⁵ Neki autori, poput Kržnišnik-Bukić ovaj čin smatraju određenim oblikom genocida pri čemu se smatra da je: „djelo počinjeno sa namjerom da se djelomično ili potpuno uništi neka nacionalno etnička, vjerska ili rasna grupa“.¹¹⁶ Mjeru predostrožnosti navodi i Mile Milić, inače udbovac na cazinskom kotaru, koji je ipak indirektno priznao da je upravo represivni aparat UDB-e natjerao stanovništvo na pobunu, ali uz to istovremeno pokušava opravdati mjere postupanja države: „da se proširio ustanak bi bio krvoproliće zbog svježih rana bratoubilačkog rata. Zato su bile na mjestu oštre mjere koje su bile poduzimane. Ako bi se to proširilo na ustaške ratne sredine, podplješevićka sela, Drežnik, na Podgrmeč i drugdje gdje je tinjalo nezadovoljstvo, UDB-a se plašila da ne dođe do rasplamsavanja pobune i kasnijih međusobnih obračuna zbog još živih i bolnih ratnih rana“.¹¹⁷

Specifična kazna bila je protjerivanje tolikoga broja obitelji na srbačko područje u kolovozu 1950. godine. Kao što je spomenuto, navedena kaznena mjera nije imala pravnu osnovu u tada postojećem jugoslavenskom krivičnom zakonodavstvu. „U zadnjoj godini ovog saborskog sastava od siječnja do rujna 1950. održana su tri zasjedanja: jedno izvanredno (treće) – u siječnju, i dva redovna (sedmo i osmo) – u svibnju i u rujnu. (...) Sedmo redovno

---

¹¹³ V. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, „Cazinska buna 1950. kao simbolna koordinata društvenih zbivanja u Cazinskoj krajini u 20. stoljeću“, *Bošnjačka pismohrana*, 2011., br. 32.-33., sv. 10 (5), 248., u: Pismo Milovana ĐILASA dato autoru od 1. augusta 1990. godine, V. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, *Cazinska Buna 1950.*, 504.

¹¹⁴ M. D. ABAZOVIĆ, *Kadrovski rat za BiH*, 323.

¹¹⁵ V. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, *Cazinska Buna 1950.*, 524.

¹¹⁶ Isto, 524.

¹¹⁷ Isto, 225.

zasjedanje Sabora trajalo je dva dana: 16. i 17. svibnja 1950. Na tom zasjedanju donesena su četiri zakona: *Zakon o administrativnoj-teritorijalnoj podjeli NR Hrvatske*, *Zakon o izborima odbornika narodnih odbora u NR Hrvatskoj*, *Zakon o držaljanstvu NR Hrvatske* i *Zakon o imovinskim odnosima bračnih zadruga*, te nekoliko odluka, od kojih ističemo dvije: *Odluku o potvrdi uredaba Vlade NR Hrvatske* i *Odluku o izboru i zadacima Anketnog odbora za ispitivanje otkupnog sistema u NR Hrvatskoj*.¹¹⁸ Ključni zakoni koji bi mogli tretirati i kaznenu mjeru *protjerivanje porodica* mogli bi biti samo *Zakon o zaštiti naroda i države* iz 1946. godine te *Krivični zakon* iz 1947. godine (sa svim izmjenama i dopunama) i *Zakon o vrstama kazne* iz 1945. i 1946. godine. U tim zakonima nema traga o jednoj ovakvoj sankciji.¹¹⁹ Ova mjera državu još više tereti zbog toga jer je Jugoslavija sudjelovala u usvajanju Konvencije protiv genocida koja je donesena u Ujedinjenim nacijama još 1948. godine.¹²⁰ Zakona o izolaciji nema, već samo spominjani *Zakon o zaštiti naroda i države* iz 1946. godine te *Krivični zakonik* iz 1947. godine (sa svim izmjenama i dopunama) i *Zakon o vrstama kazne* iz 1945. i 1946. godine.¹²¹ U poslijeratnoj povijesti Jugoslavije ovo je bila jedinstvena kaznena mjera u kojoj je zastupljeno iseljavanje ovolikoga broja ljudi, odnosno cijelih obitelji. Dogodilo se kolektivno iseljavanje stanovništva s područja cazinske i kladuške općine (gdje je živjelo preko 90% muslimanskog stanovništva) na područje općine znakovitoga imena – Srbac, gdje je živjelo čak preko 90% pravoslavnoga srpskoga stanovništva.¹²² Prema Uglješi Daniloviću, ova mjera izvršena je samo iz predostrožnosti, što je nelogično. Ne može se raditi o predostrožnosti jer istraga UDB-e nije dokazala postojanje konkretnih veza između grupacija i pobunjenika. Svi ispitanici se ne sjećaju kojom osnovom i čijom odlukom je raseljavanje bilo (iz)vršeno. Prema dokumentaciji i prema sjećanjima, prije samoga vojnoga suđenja utvrđeno je koliko i koje obitelji bi se trebale iseliti, a većinom su to bile najbogatije. „Ova kaznena mjera je na razne načine zatomljivana u javnosti, tako da se o malo o njoj i zna. Zapravo, daleko su poznatije sve druge represivne mjere, uključujući i konfiskaciju imovine, te kolektivno slanje kažnjenika u rudnike Breze i Vareša“.¹²³

U svom izvještaju udbovac Ahmet Kulenović, koji je pisan između 7. i 9. svibnja, navodi: „Također ćemo protjerati familije odmetnika... kako je rečeno“¹²⁴, a OK KP BiH

---

¹¹⁸ Ivo PERIĆ, *Hrvatski državni sabor 1848.-2000. (III.)*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2000., 225.

¹¹⁹ M. D. ABAZOVIĆ, *Kadrovski rat za BiH*, 326.

¹²⁰ V. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, „Cazinska buna 1950. kao simbolna koordinata društvenih zbivanja u Cazinskoj krajini u 20. stoljeću“, 34.

¹²¹ M. D. ABAZOVIĆ, *Državna bezbjednost NR Bosne i Hercegovine*, 163.

¹²² Isto, 164.

¹²³ Isto, 155.

¹²⁴ A. ČOVIĆ, *Izmišljeni neprijatelj*, 132.

Banjaluka odluku o protjerivanju donosi već na sjednici 17. svibnja.¹²⁵ Karakter države se pokazao još jednom u posve negativnoj konotaciji jer je odluka o raseljavanju bila donesena praktički deset dana prije suđenja i same sjednice. Vjerojatno je mjera protjerivanja obitelji donesena u paketu s drugim mjerama koje treba poduzeti u likvidaciji pobune na cazinskom i velikokladuškom području.

KADROVIRANJE U CAZINSKOJ KRAJINI

Mješovitost nacionalnoga sastava sudinika Bune točna je do jedne razine, budući da podaci otkrivaju je da je sudjelovalo (samo) 15 osoba srpske nacionalnosti i to iz zaseoka Crnaje.¹²⁶ Većina pobunjenika bili su muslimani, uz to da su praktički vođe Bune bili srpske nacionalnosti te da ostatak od ove brojke 15 čine članovi njihovih obitelji.

Kadrovska struktura opunomoćstva UDB-e u Cazinu i Velikoj Kladaši takva je da je u ukupnom broja zaposlenih u Cazinskom rukovodstvu bilo 100 % Srba i to redom: Branko Vukašinić, opunomoćenik, Milan Kerkez, sekretar, Bogdan Lukač i Mile Kenjalo, operativci, Jovica Đukić, daktilograf i Žarko Damjanić, šifrant.¹²⁷

Za vrijeme i poslije Bune mijenja se sastav rukovoditelja bune. Branka Vukašinića mijenja Zajko Dizdarević, i to tek po izbivanju pobune i u fazi „čišćenja terena“. On je u biti poslan kao zamjena, iako razlog nije naveden. Ostatak kadrova se ne mijenja, već se povećava za jednog izvršioca. Riječ je o zamjeniku opunomoćenika, Slavku Bajiću. U Velikoj Kladaši, u vrijeme Bune, opunomoćenik UDB-e bio je Pero Mutić, dok je Jusuf Lipovača bio njegov zamjenik. Svi ostali zaposleni su bili također Srbi. Radi se o pomoćnicima Gojku Todiću, Milanu Đurašiniću, sekretaru Bogdanu Jakovljeviću, Slavku Beronji, organu zaduženom za evidencije te Mili Stojakoviću, šifrantu.¹²⁸ Nadalje, komandant kasarne JNA u Bihaću bio je pukovnik Drago Đukić. U kasarni je bio smješten jedan puk, a poslije Bune Đukić bio je unaprijeđen u čin generala. Đuro Pucar-*Stari* bio je sekretar CK BiH, dok je Vlado Šegrt bio

---

¹²⁵ Isto, 132.

¹²⁶ M. D. ABAZOVIĆ, *Kadrovski rat za BiH*, 301.

¹²⁷ M. D. ABAZOVIĆ, *Kadrovski rat za BiH*, 331., M. D. ABAZOVIĆ, *Državna bezbjednost NR Bosne i Hercegovine*, 207.

¹²⁸ M. D. ABAZOVIĆ, *Kadrovski rat za BiH*, 331., M. D. ABAZOVIĆ, *Državna bezbjednost NR Bosne i Hercegovine*, 207.-208.

predsjednik Prezidijuma Narodne skupštine NR Bosne i Hercegovine.¹²⁹ Za povjerenike opunomoćstva UDB-e u Cazinu i Velikoj Kladaši, tek po započinjanju opsežne akcije organa unutrašnjih poslova i vojske na neutraliziranju pobune, bile su postavljene osobe muslimanske vjeroispovjesti, a također se ista stvar događa i s tužiocem, koji je trebao zastupati optužnicu.¹³⁰ Dakle, prije i za vrijeme Bune su nadležni ti isti srpski kadrovi, dok za vrijeme „čišćenja terena“, suđenja i nakon Bune događaju se zamjene srpskih rukovodioca s muslimanskim.

Prema podacima UDB-e, sudjelovalo je 547 osoba u 8 sela naoružanih sa samo „49 karabina, 21 lovačkom puškom, 12 pištolja i jednim puškomitraljezom. Znači, 464 lica su bila apsolutno nenaoružana, dakle goloruka“.¹³¹ Za vrijeme *čišćenja bune* angažirano je preko 1.500 dobro naoružanih vojnika JNA, zatim prvenstveno KNOJ-evca, policajaca, operativaca te oficira UDB-e. Inače, od 1.546 osobe koje su kažnjene u pobuni bilo je samo 11 nebošnjaka.¹³²

Čak 75% pobunjenika bili su proizašli iz neprijateljskih formacija, iako je i jedan manji broj sudionika bio u NOP-u, članovi KPJ i mjesnih odbora te pripadnika policije. Brojke navode da je među pobunjenicima bio: „51 član KP, od ukupnog broja suradnika na Cazinskom području, (od 292), 6 kandidata za članstvo (od 36), 15 rezervnih oficira JNA (od 64), 29 rezervnih podoficira JNA (od 231), 17 saradnika UDB-e (od 92), zatim 44 odbornika *narodne vlasti*, 41 odbornik Narodnog fronta i 3 povjerenika Sreskog odbora Cazin“.¹³³ Također, i u akciji protjerivanja porodica i cjelokupne aktivnosti dominirale su osobe srpske nacionalnosti – Mićo Carević, Rade Medić, Momir Kapor, Drago Dodik, Jovica Mudrinić, Gojko Jotić, a od muslimana značajniju ulogu su imali: Hakija Pozderac, Hajro Kapetanović i Šukrija Bijedić, koji su kasnije svi izgradili uspješnu političku karijeru.¹³⁴

O broju suradnika UDB-e navodi se slijedeće: „na mjesnom području Pećigrad postojala je mreža od sedam saradnika, na mjesnom području Skokovi osam, dok je na mjesnom području Pjanići bilo jedanaest saradnika. Na ostalim područjima stanje suradničke mreže, u brojčanom izrazu je slijedeće: Ćoralici četiri, Tržac tri, Šturlić sedam i Liskovac šest. Na velikokladaškom području, po mjesnim područjima Mala Kladaša bilo je devet saradnika, Vidovska četiri, Todorovo dvanaest i Velika Kladaša devetnaest. Znači, UDB-a je sa ukupno

---

¹²⁹ M. D. ABAZOVIĆ, *Kadrovski rat za BiH*, 332.

¹³⁰ Isto, 332.

¹³¹ Isto, 333.

¹³² Isto, 334.

¹³³ Isto, 335.

¹³⁴ M. D. ABAZOVIĆ, *Državna bezbjednost NR Bosne i Hercegovine*, 213.

92 saradnika bila premrežila područje Cazina (48) i Velike Kladuše (44)¹³⁵. Inače, metodologija i praksa svake (tajne) policijske službe pa tako i UDB-e, što je kasnije i potvrđeno, bila je da je svaki suradnik imao po nekoliko doušnika, odnosno tzv. *šaptača*. Oni su zasigurno imali manje-više provjerene podatke o svemu što se zbiva u zajednici, mnogo prije same Bune. Ovo je potvrđeno jer je naveden točan broj suradnika koji su aktivno sudjelovali u pripremama Bune, te su oni isto pohapšeni zajedno sa seljacima. Tako su s područja Pjanići bili uhapšena dva suradnika, kao i s područja Čoralića, Liskovca, Vidovske, Todorova, dok su s područja Tržca i Šturlića bila uhapšena po tri suradnika. U Maloj Kladuši bio je uhapšen jedan suradnik, što proizlazi do ukupne brojke 17.

ZAKLJUČAK

Položaj nove vlasti na čelu s Komunističkom partijom Jugoslavije (KPJ) građen je na konceptu „narodno-oslobodilačke borbe“, čime se htio prikazati legitimitet (obnovljene) jugoslavenske države. Uz stvaranje navedenoga koncepta, težilo se dvama temeljnim sastavnim elementima – „zajedničkim vrijednostima“ i „ujednačene povijesti“. Vladajući aparat operirao je argumentima sile te je svoju volju pretvarao u represivnu mjeru, dok je kroz jednostranački sustav osigurao moć statusa.

Na primjeru Cazinske bune ne bi trebalo kritički ocjenjivati događaje, već državni poredak kao sistem (i konkretne pojedince u njemu) koji se jasno može prikazati. Kada se govori o bivšoj državi, Jugoslaviji, treba ju promatrati kroz određena razdoblja, a ne kao cjelinu. Iako je Cazinska buna događaj relativno kratkoga trajanja, ona u sebi sadržava jednu nit koja ima (nagomilane) višegodišnje uzroke.

Buna je podignuta zbog političko-društveno-gospodarskih mjera, s naglaskom na gospodarsko-ekonomske mjere, koje su postale nepodnošljive za seljake pobunjenih područja. Izuzev problematičnosti nameta, eksploatacije i terora prema pobunjenicima, veća je nepravda, od strane države, načinjena nakon Bune. Presumpcija nevinosti kod suđenja je potpuno izostala, a a iz tadašnje pozicije vlasti ostala je daljnja stigmatizacija tih istih ljudi i njihovih obitelji. Može se smatrati da je izravna posljedica bune bila devastirana zemlja nakon Drugoga svjetskoga rata uz nekvalitne agrarne mjere. Protiv obaveznoga otkupa i oporezivanja poljoprivrednih proizvoda pobunilo se oko 720 ustanika u noći s 5. na 6. svibanj

---

¹³⁵ Isto, 169.

te je cazinska „kontrarevolucija“ trajala svega nekoliko sati. Nakon pobune gradila se čitava ustanička organizacija, njene planirane aktivnosti na dimenzijama navodnih činjenica, svakojakih pretjerivanja, iako pobunjeni narod Cazinske krajine nije bio u vezi s drugim neprijateljskim strukturama niti unutar države, a niti u inozemstvu. Nadalje, sudbina optuženika bila je u rukama UDB-e, pravosudni vojni i civilni organi bili su samo puki i formalni izvršioци. Nelogična je teza o predostrožnosti preseljavanja obitelji ustanika od strane UDB-e, jer nije postojala u zakonu tadašnje države, kao ni konkretni dokazi o postojanju veze između pobunjenika i bilo koje odmetničke grupe. Kažnjen je toliki broj osoba (1.546), a od kojih je samo 11 bilo „nebošnjaka“, odnosno „nemuslimana“.

Bojazan od utjecaja stranoga čimbenika samo su dodatno pojačali nesvakidašnje mjere i represije. Navođenje i nadodavanje svakojakih optužbi ustanika država je željela na taj način preusmjeriti, odnosno svaliti gotovo svaku krivicu sa sebe i svojih organa. Država je u ovom slučaju branila svoj poredak.

Svakako ostaje činjenica da su općine Cazin i Velika Kladuša bile jedina dva kotara u Bosni i Hercegovini u kojima su Bošnjaci muslimani činili preko 95% stanovništva te moguća teza u cilju raspršivanja kompaktnoga muslimanskoga teritorija može biti ocijenjena kao relativno moguća s obzirom na želju Partije za mješanim sredinama te razbijanju tih istih sredina, što potvrđuje i preseljenje u općinu Srbac (etnički posve srpska sredina) te koloniziranja nakon Drugoga svjetskoga rata. Otpor Muslimana Cazinske krajine 1950. godine (zbog kolektivizacije zemljišta i nasilnog otkupa živežnih namirnica) bio je pokušaj oružane pobune s potaknutim jasnim ekonomskim motivima, pri čemu je čitava Krajina bila kažnjena i kolektivnom stagnacijom – višegodišnjom obustavom bilo kakvih investicija i potpunim nepovjerenjem države u to isto stanovništvo. Nesprječavanje ustanka od strane Partije, iako se unaprijed znalo što se sprema, s obzirom na spomenute argumente u radu, a posebno kada se uoči premreženost područja suradnicima, od kojih je samo u Cazinu i Velikoj Kladuši bilo 92. Nevjerojatno zvuči da na tako malom području agentura UDB-e te njihovi tzv. *šaptači* nisu unaprijed znali što se događa među stanovništvom Cazinske krajine.

BIBLIOGRAFIJA

1.) ČLANCI

BUKIĆ-KRŽIŠNIK, Vesna, „Cazinska buna 1950. kao simbolna koordinata društvenih zbivanja u Cazinskoj krajini u 20. Stoljeću“, *Bošnjačka pismohrana*, 2011., sv. 10 (5), br. 32-33., str. 225-261.

ČOVIĆ, Ahmet, „Stradavanje obitelji Ale Čovića“, *Bošnjačka pismohrana*, 2011., br. 32-33., sv. 10 (5), str. 276-292.

ĆORALIĆ, Hase, „Cazinski ustanak 1950. – svjedočenje sudionika“, *Bošnjačka pismohrana*, 2011., sv. 10 (5), br. 32-33., 292-317.

FILIPOVIĆ, Muhamed, „Cazinska krajina i pitanje o Ustanku Krajišnika 1950. godine“, *Bošnjačka pismohrana*, 2011., sv. 10 (1), br. 32.-33., str. 23-30.

RADELIĆ, Zdenko, „Projugoslavenska protukomunistička gerila u Hrvatskoj“, *Časopis za suvremenu povijest*, 2003., god. 35., br. 2., 463.-487.

2.) LITERATURA:

ABAZOVIĆ, D., Mirsad, *Državna bezbjednost NR Bosne i Hercegovine i Cazinska buna 1950. : činjenice i kontroverze*, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Bermust, Sarajevo, 2009.

ABAZOVIĆ, D., Mirsad, *Kadrovski rat za BiH*, Savez logoraša Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1999.

BILANDŽIĆ, Dušan, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999.

BILANDŽIĆ, Dušan, *Historija Socijalističke Republike Jugoslavije, Glavni procesi*, Zagreb, Školska knjiga, 1978.

ČOVIĆ, Ahmet, *Izmišljeni neprijatelj: Cazinska buna 1950.*, Društvo historičara, Grafis, Zenica, 2013.

DILAS, Milovan, *Nova klasa: Kritika savremenog komunizma*, Misl, Zagreb, 2010.

IMAMOVIĆ, Mustafa, *Historija Bošnjaka*, Preporod, Sarajevo, 1996.

KRŽIŠNIK-BUKIĆ, Vesna, *Cazinska buna 1950.*, Svjetlost, Sarajevo, 1991.

MORAČA, Pero, BILANDŽIĆ, Dušan, STOJANOVIĆ, Stanislav, *Istorija Saveza komunista Jugoslavije: Kratak pregled*, Rad, Beograd, 1976.

PERIĆ, Ivo, *Hrvatski državni sabor 1848.-2000. (III.)*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2000.

PETRANOVIĆ, Branko, *Istorija Jugoslavije, I.*, Nolit, Beograd, 1988.

PETRANOVIĆ, Branko, *Historija Jugoslavije 1918-1988 (Treća knjiga, Socijalistička Jugoslavija (1945-1988))*, Nolit, Beograd, 1988.

Povijest Saveza komunista Jugoslavija, Izdavački centar Komunist / Narodna knjiga / Rad, Beograd, 1985.

RADELIĆ, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.

RADELIĆ, Zdenko, *Križari: gerila u Hrvatskoj 1945.-1950.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2011.

SPEHNJAK, Katarina, *Javnost i propaganda Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952.*, Hrvatski institut za povijest: Dom i svijet, Zagreb, 2002.

3.) NOVINE I PERIODIKA

Vjesnik, 1950.